KIS LÁSZLÓ
lelkipásztor (Pécsvárad)

A HERCEGSZÖLLŐSI KÁNONOK LELKIPÁSZTORI SZEMMEL

A Hercegszöllősi Kánonok már keletkezési körülményei miatt is sajátos a magyar református-ság történetében. 1576. augusztus 16. és 17. napján a községben, akkor kisvárosban Veresmarti Illés püspök elnöklésével ülésező kálvinista lelkészi zsinaton szerkesztették és latin nyelven megszövegezték az első dunamelléki református egyházi szabálygyűjteményt, egyházkerületi alapdokumentumot. Az Alsó-Dunamellék helvét hitvallású lelkészei és gyülekezetei már korábban is egyházszervezeti keretek között éltek, de írásba foglalva a Kánonok az első összetett kálvinista, biblikus lelkületű alkotmány. S mint ilyen, a jog- és szervezeti utód Dunamelléki Református Egyházkerület számára méltán számít története alkotmányos kezdetének. Sajátosság, hogy magyar református egyházi életet – a többi egyházkerülettől eltérően – a török birodalom hódoltsági területein, a történelmi alkotmányos kereteket nélkülözve, szervezett és tartott fenn.

A latin alapszöveget már készen vitték Hercegszöllősre, mégpedig az ekkor már négy esztendeje halott Szegedi Kis István, Veresmarti Illés püspökelődje aláírásával. A magyar fordítást Siklósi Mihály vezetésével készítették el, s a következő esztendőben nyomtatták ki Pápán.[1] A kánonok 46 artikulusának jó része korábbi egyházi rendtartási hagyományok alapján került megfogalmazásra. Ugyanakkor felsejlik a szövegből, hogy a kor adottságaihoz és lehetőségeihez alkalmazták a hagyományt. A Hercegszöllősi Kánonok számos ponton képezheti alapját korabeli és későbbi egyházi szokásoknak és szabályoknak. Azonban miközben lényegében egyházi törvénykönyv, jogi dokumentum, nem téveszthetjük szem elől, hogy létrejöttének legfontosabb ihletője Jézus Krisztus missziói parancsa.[2] Célja az, hogy az evangélium hatékony hirdetésének kereteit biztosítsa. Hitvallás a Szentháromság-Istenről, és a lelkészek, illetve a gyülekezetek életét szabályozza. Ez az írás a Kánonoknak a lelkipásztori szempontú bemutatását célozza. Ívet kíván felrajzolni a keletkezés és a mai református keresztyén élet között.

1 Kiss Áron: *A 16. században tartott református zsinatok végzései*. Budapest 1881. 674. (Siklósi Mihály szerepét a magyar fordítás készítésében Szabó András nem látja egyértelműen bizonyítottnak. – Szabó András személyes közlése)

2 Máté 28,18–20.

„Miképpen hogy csak az egy igaz és örökké való Istent kell minden keresztyén embernek ismerni és vallani, amely Isten minden evilági fejedelmeknek felette vagyon, ezenképpen a hitnek, az üdvösségnek dolgaiban semmit minekünk evilági hatalmasokkal nem kell gondolnunk, ha ezektől minket szintén el akarnának szakasztani is.

Ezt pedig az igaz Istent, ki a Szentírásban Jehovának neveztetik, és akinek kívüle más Isten nincsen, hisszük egynek lenni természetben, avagy állattyában. De ugyanezen egy Istent valljuk három személyben valóképpen lenni, mely Atya, Fiú és Sz. Lélek; úgyhogy az Atya ne legyen Fiú, avagy Sz. Lélek, személye szerint, se a Fiú ne legyen Atya és Sz. Lélek személye szerint, se a Szent Lélek ne legyen Atya és Fiú, hanem mindegyik az ő személye szerint valóságosképpen az egy Istenségben minden egyben való elegyedés. Három Istent sem vallunk lenni, mert egy az, hogy az Isteneknek sokasága utálatos: Más az pedig, hogy a háromságot nem az Istenségben, hanem a személyekben helyeztetjük."[3]

[3] Lábadi Károly: *Hercegszöllős és zsinata*. Kiadja a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója. Budapest 2022. 174–175. A Kánonok szövegét a kötet függelékében közölt változatban használom a dolgozat írásához.

Alapvetésül közlöm az első két artikulust. Megfogalmazói egyetlen urat ismertek el maguk fölött, a Szentháromság egy Istent, akinél nincs feljebb való. Ezt vallották a honi és idegen katolikusok, unitáriusok, lutheránusok és a mohamedánok előtt is. Miközben a korban napi valóság volt a török uralom, a lelkük felett úrnak nem ismerték el ezt a hatalmat. Annál jobbat pedig el sem képzelhettek, mint az élő Isten népéhez tartozni Jézus Krisztus megváltása által. Minden további résznek az ad alapot és legitimitást, hogy ők a mindenható Isten szolgái és a keresztyén nép lelkipásztorai.

Nyomban ezután az egyházkormányzat alapelveit olvashatjuk: „*A Fő Püspök semmit az önnön fejétől ne cselekedjék, hanem ha valamit akar kezdeni, a Senioroknak és akik többen arra valók lesznek, hírré tegye, és azoknak egyenlő tanácsukból és akaratukból legyen, ha mit akar cselekedni.*”[4] Az árván maradt gyülekezeteket felkaroló és gondozó első reformátorok hamar átlátták, hogy az eredményes lelki munka érdekében egyházszervezetet kell létrehozniuk. Ezért választják püspökké Sztárai Mihályt, majd Szegedi Kis Istvánt, s ezért választanak seniorokat (esperes). Az Alsó-Baranyai Egyházkerület

[4] 3. artikulus

kormányzótestületeinek felállásáról és választásáról nem maradt fenn más forrás. A fenti cikk már kialakult egyházmegyék létezésére utal. Fontos kifejezés az *„arra valók”,* ezek a később tanácsbírónak, ma tanácsosnak nevezett testületi tagok, akik a püspökök és esperesek segítői a döntések meghozatalában. A tanácsbírók hidat képeznek a gyülekezetek és az esperesi, illetve püspöki szintek között. Általuk került vezetők elé a lelkipásztorok és gyülekezetek hangja, és viszont, a felső döntéseket ők magyarázhatták el a gyülekezetekben. Továbbá, a vezetők hozzájuk tudták delegálni bizonyos feladataikat is.[5] A többi egyházkerületből a kialakulásukról már a 16. és 17. századból maradtak fenn adatok. Természetes, hogy a hódoltsági és más területek reformátusai között volt kapcsolat és kölcsönhatás, egyrészt a személyes életsorsok viszontagságai miatt – Melius Juhász Péter például a Dunántúlról került a Tiszántúlra, Szegedi Kis István pedig fordítva. Másrészt az iskolák közötti kapcsolatok révén, amire szintén Melius lehet példa, aki a tolnai iskolában szerezte teológiai tudásának jó részét. Ugyanakkor a debreceni és pápai kollégiumok diákjai közül is többen

[5] Ószövetségi előkép a 2Mózes 18,13–27. (Mózes Jetró tanácsára bírákat állít szolgálatba), újszövetségi előképe az Apostolok Cselekedetei 6,1–7. (a hét diakónus megválasztása).

álltak szolgálatba a későbbi Dunamelléki Egyházkerületben. Az idézett 3. artikulus röviden foglalja össze az egyházszervezet felállását és működését, aminek kialakulását bővebben ismerteti Kiss Kálmán (a Szatmári Református Egyházmegye egykori levéltárnoka) a Szatmárból, Beregből és Szabolcsból az általa még ismert, de közben megsemmisült iratok alapján. Leírása szerint az egyházkerületi (generális synodus) és egyházmegyei (partialis synodus) közgyűlések elé voltak tárhatók a vizitációs jegyzőkönyvek, illetve a panaszok, amelyeket a tanácsosok testülete (tanácsbírók, asszesszori szék) vizsgált ki, bírált el, s amely testület a püspök, illetve egyházmegyei szinten az esperes elnöklete alatt egyházi bíróságként is működött.[6] A *Carolina Resolutió*kig[7] ők voltak az illetékes bírósága a házassági ügyeknek.[8]

Aminek működése a királyi Magyarország területein, magyar földesurak és főispánok alatt természetes, a török uralom alatt már korántsem magától értetődő. A török hódoltsági terü-

6 Kiss Kálmán: *A Szatmári Református Egyházmegye története.* Saját kiadás. Kecskemét 1878. 109–111.

7 I. és II. *Carolina Resolutio:* III. Károly király által a protestánsok életének szabályozására 1731-ben és 1734-ben kiadott rendeletcsomag alapvetően elnyomó intézkedésekkel. 1781-ig, a Türelmi rendeletig voltak érvényben.

8 Csohány János: *Magyar protestáns egyháztörténet 1711–1849.* Kiadja a Debreceni Református Teológiai Akadémia, Debrecen 1994. 29.

letek egyházszervezete azért is volt nagyon fontos, mert a lelkészek a szolgálatukat több helységben is végezték, s a falvak és várak közötti átjárásukat szabadságlevelek biztosították. Sok energiába és pénzbe került a keresztyén vezetők részéről ezek megszerzése a vilajetek pasáitól és a szandzsákok bégjeitől.[9] A Hercegszöllősön 1576 augusztusában tartott zsinat is csak török engedélyek oltalma alatt volt lehetséges. Ezért az aláírók jó része utólag szignálta a Kánonokat. Az aláírókról bővebben ír Kiss Áron, néhai tiszántúli püspök.[10] Az egyházszervezet tehát a lelkészek szolgálatát és a gyülekezetek életét segítette.

A Kánonok olvasásakor szembeötlő, hogy szabályaik által a lelkészek önmagukat igyekeznek korlátozni, és távol tartani az óembert csábító világiasságtól, hogy energiáik az igeszolgálatra koncentrálódjanak. Ezért fogadnak engedelmességet a felsőbbségnek, s ezért tilalmazzák mindazt, ami a krisztusi életben korlátozná őket, és a szolgatársak közötti testvériességet felborítaná. Az ötödik és még néhány későbbi artikulus az egyház bírói hatalmából eredően az evangéliumi rend és a békesség ellen vétőket büntetéssel

[9] Az egyházszervezet kialakítása tehát a török megszállókkal való kapcsolat szempontjából is fontos, hiszen a török tisztviselők számára egy kiépített szervezetnek nagyobb tekintélye volt.

[10] Kiss Áron: 674–675.

fenyegeti.[11] A szóhasználat egyértelművé teszi, hogy a lelkészek között voltak összekülönbözések, s a Kánonok előírásaival szembeni vétségek. Konfliktusok alakultak ki a több pénzért való túl sok gyülekezet vállalása miatt, továbbá a másik lelkész területén való illetéktelen temetés és más stoláris alkalom elvégzése miatt. A 11. cikkely meghagyja, hogy ha valakit esketni, keresztelni, temetni felkérnek, az érte járó díjazást a helyi lelkésznek adja át, amint az a jelenlegi szabályaink szerint is kötelező. Az álláshalmozás a bővebb javadalmazásért időtlen vágya némelyeknek, amiért a rendelkezés kimondja: *„az Isten igéjével ne kereskedjék a tanító, hanem a Krisztus anyaszentegyházát építse, hogy folyjon az Istennek igéje, és a keresztyének mindenütt épüljenek a hitben.”*[12] A (több) pénzért való versengést igyekeztek kizárni a lelkészek közötti kapcsolatokból, hiszen abban a szegény megélhetőségű világban ez feleslegesen veszélyeztette a keresztyén vezetők és a gyülekezetek közötti jó együttműködést.

A szolgatársra való árulkodás, bevádolás, rágalmazás, szóvisszavonás, a közgyűléseken való meg nem jelenés, vagyis a prédikátortársakkal szembeni szeretetlen és hűtlen magatartás hasonlóan aláássa az egyházszervezet hiteles mű-

[11] Lábadi Károly: 175.
[12] 12. artikulus

ködését. Ugyanakkor felesleges teher a vétlen és hűséges prédikátorok életén és szolgálatán. A bíróságok a büntetésben akár az állástól való megfosztásig mehettek, s bizonyára mentek is.

Az anyagi ügyekben való hűtlenség, kapzsiság tilalma ugyanakkor arra figyelmeztet, hogy a jó pásztor, mint az Úr munkása, *„méltó a maga bérére”*[13], a munkája illő jutalmára. Minthogy a vétségek sorolását az anyagi ügyekkel kezdtük, ki kell térnünk a lelkészek javadalmazására is! Az egyházi költségek fedezete jól beváltan a középkor óta a tized, amelyet még első királyunk rendelt el a második törvénykönyvében. A tizedet az államalapítás korában az egyházmegye püspöke szedte be, eleinte természeti javakban, majd egyre inkább pénzben. Viszonylag hamar kialakult az a gyakorlat, hogy a püspök bérbe adta a földesúrnak a tizedszedés jogát, így az a földesúri adókkal együtt hajtotta be az egyházi adót. A magyar középkorban ez vált jellemzővé. A papok javadalmának alapját – először a káptalanokban, majd a mezővárosokban, majd a kisebb helyi plébániákon – a tized negyede, a „quadrának” nevezett rész képezte.[14] A tizednek a földesúr általi beszedése a reformáció után

[13] Lukács 10,7.

[14] F. Romhányi Beatrix: A középkori egyházi intézmények gazdálkodása. In: *Magyar középkori gazdaság- és pénztörténet*. Jegyzet és forrásgyűjtemény. Kiadja a Bölcsész Konzorcium. 199–200. és 205.

is megmaradt a királyi Magyarországon és Erdélyben. A földesurakat ezután is kötötte a középkori törvény, hogy az általuk beszedett egyházi adót csak egyházi célra fordíthatják. Ettől a kor embere, félve az átoktól, nem akart, de nem is mert eltérni. Így a földesurak a quadrát a reformált lelkészeknek is kiadták.[15] Ez azok számára kiszámítható és stabil jövedelmet biztosított hivataluk után.

A hódoltsági területen működő egyházközségek esetében a földesúr a török hatóság volt. Tőle nem volt elvárható, hogy a magyar királyi törvényi hagyományt betartva járjon el. Még sincs okunk kételkedni abban, hogy az egyházi tizedet fenntartották, de megbízható földesúr hiányában a falu vagy városközösség gyűjtötte azt be. Erre utalnak azok a jegyzőkönyvek, amelyeket először Horváth Márk, majd Zrínyi Miklós szigetvári várparancsnokok készíttettek a hódoltsági falvakban és városokban beszedett tized és rovásadókról.[16] Minden lakott

[15] A quadrát az ellenreformáció idején a katolizált főurak tagadták meg a református és evangélikus lelkészektől, de jellemzően már nemcsak azt, hanem minden más jövedelmet, sőt a parókiai lakhatást is. Az 1640-es évektől egyre gyakrabban fordult elő, hogy a katolizált földesúr a lelkészt, tanítót családjával együtt elkergette, a templomot és az iskolát a parókiával együtt a gyülekezetektől elvette. Lásd: Bucsay Mihály: *A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945.* Gondolat Kiadó, Budapest 1985. 108–110.

[16] Timár György: A pécsváradi apátsági birtok helységei és

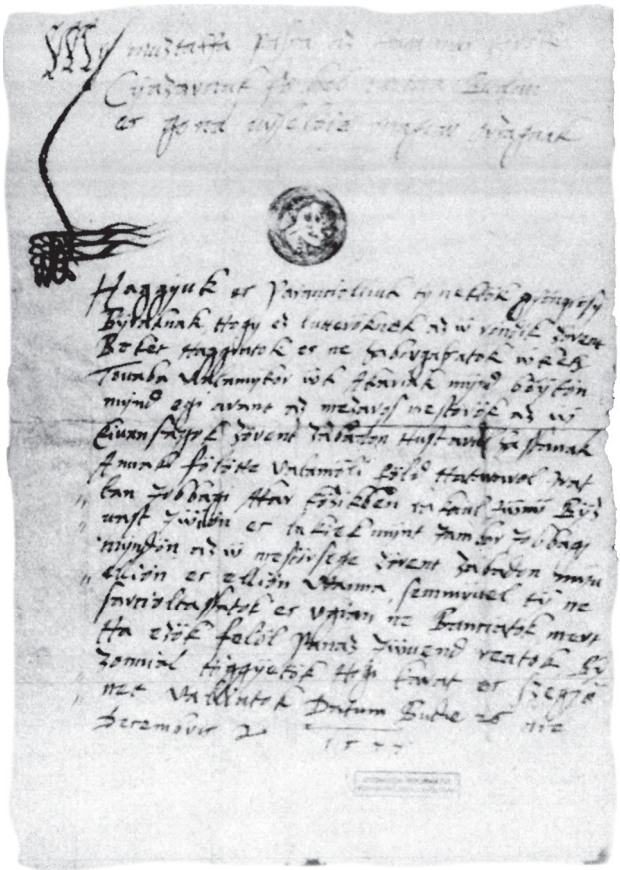

Musztafa budai pasa magyar nyelvű oltalomlevele a gyöngyösi reformátusoknak, 1577.
(Letöltve az Arcanumból,
Gyöngyös helytörténeti monográfiájából)

magyar urai 1542 és 1566. szeptember 7. között. In: *Pécsvárad, tanulmánykötet.* Szerkesztette: Füzes Miklós. Kiadja Pécsvárad Város Önkormányzata, Pécsvárad 2001. 223.

településen eredményes volt a behajtás.[17] Portánként 7-9 jobbágyházat és telket, és 2,1 forint adót számolhatunk.[18] A lajstromok szerint mindenhol a bíró fizetett egy összegben.[19] Vagyis volt működő közösségi igazgatás, közösségi pénzkezelés, és az adózáshoz, a kettős adóztatáshoz is hasonló közös költségeket a bíró kezére fizetett adókból fedezték. További adalék e bekezdéshez, hogy a 20. artikulus rendeli, hogy az ilyen, az egyház életét, érintő közösségi költségekhez a tanító, vagyis a lelkipásztor is hozzájáruljon. Ez a kötelesség a mai napig fennáll, törvényes egyházi rendünk szerint a lelkész is köteles a közössége terheinek anyagi hordozására (valamint az állam által előírt közköltségeit is becsületesen fizesse meg). A javadalom tárgyára visszatérve, a korábbi gyakorlat alapján az látszik a legvalószínűbbnek, hogy a beszedett tized negyedét az egyházkerületünk területén is lelkészi fizetésre fordították. A lelkészi fizetés jelentős részét terményben és más természetbeni formában teljesítették.[20] A kor gazdálkodási és megélhetési

[17] Timár György: 223–225. Úgy tűnik a Horváth Márk-féle elszámolások eredményéből, hogy a megmaradt településeken munka, termelés folyt, amiből a lakosságnak jövedelme származott, és a kettős adóztatást is el tudta viselni. Ez a lakosságréteg mérlegelte, hogy helyben maradva a sajátján gazdálkodhat. Ha elköltözne, az új helyen idegen, jöttment és nincstelen lenne.

[18] Ezek saját számításaim a jegyzőkönyvek adatai alapján.

[19] Timár György: 223.

[20] Kiss Kálmán: 133.

viszonyaiból következett, hogy a javadalom nem pénzbeli részét gabonában, borban, állatszaporulatban, tűzifában s másban adták ki a lelkipásztornak. S ehhez járult még a lelkészi termőföld, szántó, kaszáló és szőlő, amelynek hasznosításából, vagyis műveléséből, vagy annak bérbeadásából származott még bevétele a lelkész háztartásának.[21]

A lelkészek lelkére köttetik, hogy nagyobb jövedelemért, jobb körülményekért, vagy megbántottság, sértődés miatt idő előtt el ne hagyják a gyülekezetüket, hanem töltsék ki az esztendőjüket az ottani szolgálatban. Ha más szolgálati helyre mennének, azt tisztességesen az esperesnek bejelentve, annak intézkedésével összhangban tegyék! Ne tegyenek egy közösségnek sem olyan ígéretet az odamenetelükről, amit aztán nem tartanak meg, mert az rontja az igehirdetés hitelét.[22] Ha pedig más egyházkerületbe költöznének, a püspöktől kérjék ki a *„bizonyságlevelet”*,[23] s csak annak bemutatása mellett vállalhatnak szolgálatot a fogadó egyházkerület valamely gyülekezetében.[24] Egyházunkban máig élő

[21] Ez a gyakorlat egészen 1945-től 1951-ig, az egyházi földingatlanoknak az államosításáig is élt az egész magyar református egyházban.

[22] 19. artikulus

[23] A bizonyságlevelet az egyházi szóhasználatban századokig „bizonylat” megnevezéssel illették.

[24] 24. artikulus

kötelem és gyakorlat e rendelkezés. Az esztendő elteltével a lelkész és gyülekezetének elöljárósága között a korban, s később is jellemző párbeszédes eljárás volt a papmarasztás. Áttekintették az együtt bejárt utat, elmondták, milyen javítani való lenne a békés jó szolgálat érdekében. Ha nem volt komoly neheztelés, nézeteltérés, megbeszélték, hogy a lelki vezető milyen feltételek mellett maradna meg közöttük. Aztán megegyeztek. Ez a párbeszédes eljárás addig működött jól, amíg sok gyülekezeti állás volt évente ilyen módon tárgyalás alatt. Ám az ellenreformáció idején az elnyomás és a tilalmak miatt a lelkésztartási joggal bíró egyházközségek száma megfogyatkozott, s az alkuerőnek a gyülekezetek oldalán való megnövekedése miatt már inkább papvegzatúrává vált, sok keserű példát eredményezve a lelkészekkel szembeni anyagi visszaélésre, bosszúállásra.[25] Az elhivatott, és az Ige mentén a vétkező egyháztagokat megtérésre, jóra intő prédikátoron sokszor elverték a port, és nem marasztották. A Kánonok korában az üdvözülni akaró hívek az evangéliumot hűségesen és határozott emberséggel hirdető lelkipásztort megtartani igyekeztek. A Kánonok rendtartásából ugyanakkor felsejlik, hogy ekkor is előfordult, hogy jó lelkészt nem marasztottak,

[25] Kiss Kálmán: 145–146.

ellenben alkalmatlant választottak: „*Mert gyakorta esik, a község a hitetlenkedőkben és csélcsapokban inkább gyönyörködik, hogynem mint az igaz tanítókban. És így kedvük szerint való doktorokat válogatnak maguknak.*”[26] A presbitériumok korában még több lett a visszaélés, mígnem ezt az intézményt a református egyház – annak többszöri korlátozása után – 1848-tól végleg eltörölte.[27]

Mint az előbbiekből is látható, akkor is előfordult, hogy meggondolatlan vagy rosszindulatú emberek szájukra veszik lelki vezetőjüket. Történt vádaskodás, rágalmazás, valamely elégedetlenségnek keresetlen szóhasználattal keretezett kitörése. A lelkipásztor ilyen esetben is járjon a békesség útján! Krisztusi alázattal és szelíden, egyenes szívvel hordozza el az ilyen keserű időket, mert Jézus is azt tette.[28]

A megváltás örömhíre hirdetőjének színvonalas tudományos vértezettel is rendelkeznie kell a lelki harcban. A prédikátornak kötelessége hetente köznapokon legalább háromszor, és az Úr napján kétszer istentiszteletet tartani igei tanítással.[29] Hetven évvel később, a Szatmárnémetiben 1646-ban[30] tartott zsinat elrendelte, hogy

[26] 13. artikulus
[27] Kiss Kálmán: 229.
[28] 25. artikulus
[29] 18. artikulus
[30] Bucsay Mihály: 139.

vasárnap délután minden református szószékről a Heidelbergi Káté leckéit magyarázza a lelkipásztor a hitvallásos öntudat erősítésére és az ellenreformáció nyomásának tompítására. Mindezen túl a lelkipásztorok feladata volt a gyerekek Bibliára, olvasásra-írásra tanítása az iskolában. Elfoglaltsága tehát volt bőven. S mindezt tudományos és lelki igényességgel tartozott végezni. Aki tehát csak vasárnap a textus olvasásakor vett könyvet, pláne Bibliát a kezébe, milyen lelki töltettel és felkészültséggel végezhette el kötelességét? Valószínűleg elégtelenül. Ugyancsak a 18. artikulus rendeli állásvesztéssel büntetni a visszaesően hanyag és lelketlen papot. Újra fontos hangsúlyozni: mindez azért volt, hogy a török uralom alatt élő keresztyén nép el ne kallódjon, vigasz nélkül ne maradjon, hanem ismerje Istent, benne bízzon, és üdvözüljön!

Az előbbiekből következik a hercegszöllősi atyák következő bölcs intézkedése: a szolgálatba állítandó lelkészek megpróbálása. Ez a gyakorlatban a felszentelés és a bekebelezés előtti alapos kikérdezés.[31] Még a más egyházkerületből korábbi püspökétől bizonyságlevéllel érkező tudását is meg kell vizsgálni.[32] A vizsgának latin nyelven *(deákul)* kell történnie![33] A jelöltet ki-

[31] 6. artikulus
[32] 24. artikulus
[33] 29. artikulus

kérdezték bibliaismeretből, a szent nyelvekből, dogmatikából, históriából, megprédikáltatták, s az iskolából a professzorától hozott tanúsítványát is alaposan szemügyre vették. Csak ezután indulhatott meg bármiféle befogadó aktus, s vezethetett az a felszentelésig. Igen jó okuk volt az atyáknak minderre. 1567-ben Kassán megválasztottak magyar papnak egy Lábnyomó Benedek nevű férfit. Akit aztán a következő évben Ungvári Mihály, korábbi nagymihályi iskolamester feljelentett. „*Elmondása szerint Lábnyomó korábban Székelyhídon volt lelkész, de paráznasága miatt Debrecenben kalodába tették, és megfosztották hivatalától, majd Kállóból is ugyanezért kellett eljönnie. Ezután Nagymihályba ment, itt pénzt adtak neki a kezdéshez, de egy hét múlva elszökött. Nem a feleségével lakott, hanem mindig mással, ráadásul két hamisított, állítása szerint Melius Juhász Péter, tiszántúli püspök által írott levéllel igazolta magát.*”[34] Lábnyomó Benedeket természetesen elcsapták, és Kassáról is mennie kellett. Ennek az esetnek híre mehetett minden református vidékre, s még az alapszöveget Keviben (Ráckeve) összeállító

[34] Kemény Lajos adatközlése alapján (Adalékok Zemplén Vármegye történetéhez 1910.) In: Szabó András: *Kassai magyar lelkészek és tanárok a 16. század második felében.* https:/www.academia.edu/27620356/. Hozzáférés: 2025. 10.06. 185.

Szegedi Kis István (1572-ben hunyt el) is hallhatta, s a következtetését a cikkelyekbe szerkesztette.

A lelkészek megpróbálása átvisz bennünket az évenkénti vizitáció ügyéhez.[35] Tiszántúli leírásokból tudjuk, hogy az egyházlátogatást három tanácsbíró végezte. Az akkori közlekedési viszonyok között a vizitáció több napig tartó eljárás volt, amelynek keretében alaposan igyekeztek meggyőződni a lelkész tudásáról, szolgálatának minőségéről, az életkörülményeiről, de az erkölcsi feddhetetlenségéről is. Teológusként több tiszáninneni és tiszántúli lelkészi elbeszélésből hallottam a következőket: a 18. század végéig a mainál több iskolában folyt valamilyen teológiai tudományos képzés.[36] Az iskolát vezető rektorprofesszor állított ki igazolólevelet a hallgatóknak, akik annak birtokában jelentkezhettek szolgálatra valamely egyházmegyében. A nagy kiterjedésű egyházmegyékben sokszor a vizitátorok sem ismerték a vizsgálandó gyülekezet lelkészét, ezért elkérték az okmányait, ki-

[35] 27. artikulus

[36] Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. Javított és bővített kiadás. Szerk. Dr. Ladányi Sándor. Kiadja a MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. Budapest 1977. 631–634. *„Theologiai tanár"* szócikk. Zoványi felsorolja a képzőhelyeken tanító professzorokat intézményenként. 13 intézményben folyt református teológiai főiskolai képzés az elmúlt évszázadokban.

kérdezték latinul, görög nyelvből, aztán a többi teológiai tudományágból. Ha megfelelt, következett a hivatal vitele és az eklézsia megvizsgálása.[37] Kíváncsiak voltak a pásztor és a nyáj közötti összhangra, s bizony a gyülekezet hitbeli ismereteire is. Ekkor mérték fel a gyülekezet ingatlan- és ingó vagyonát is. Minderről jegyzőkönyvet vettek fel. Megváltozott módszertannal ugyan, de az egyházlátogatás a mai napig minden gyülekezetben lezajlik minden évben.

A kisebb gyülekezetek iskoláiban a helyi lelkész tanított. A tehetősebb, mezővárosi nagyságú közösségek (Pécs, Hercegszöllős, Laskó, Tolna) magasabb szintű képzés anyagi fedezetét is elő tudták teremteni, amiből már iskolamestert, illetve beosztott tanerőt tudtak fizetni. Nem volt közömbös, hogy a gyülekezet lelkipásztora milyen főnöke az iskola oktatóinak, és viszont, azok engedelmes keresztyén módon állnak-e az elöljárójukhoz. A 26. artikulus rendelése azt sejteti, hogy nem mindenütt volt ez így. Előfordult, hogy az iskolamester rágalmazta, rosszindulattal bírálta a közösség vezetőjét. Nem véletlenül olvassuk viszont, hogy a békés, jó viszonyra törekvés mindkét oldal kötelessége avégre, hogy a hívek között botránkozás ne essék. A sákra-

[37] Ennek az eljárásnak nem jutottam írásos nyomára. Mivel több nemzedék lelkészeitől is egymástól függetlenül hallottam, a kollektív emlékezet iránti tisztelet mentén közlöm.

mentumok kiszolgáltatása se szenvedjen kárt. A háborúságot szítókat szigorú büntetéssel fenyegeti a cikkely. Továbbá az iskolai tanerőket emlékezteti hivatásukra, a gyerekek hitvallásos és tudományos nevelésére és oktatására.

„…Hogy a jó rendtartás közöttünk megmaradhasson, akaratunk ez, hogy minden esztendőben kétszer a tanítók összegyűljenek, közönséges zsinatot tegyenek, akiben minden dolgok felől szabadon és szorgalmatosan tudakozzanak, és mindeneket jó módon és jó renddel végezzenek. Valaki pedig a közönséges gyűlést elmulasztaná, és reá nem menne, ha magát tisztességes és elég okkal ki nem mentheti, azt közakaratból tisztitől megfosztjuk. Azonközben míg a gyűlés lészen, ha valami háborúság a Tanítók között indulna, a fő gondviselők előtt azt elvégezhetik.”[38] A korábban leírt egyházszervezet működtetésének egyik legfontosabb fórumait jelentették ezek a generális gyűlések. Ahogy az idézetben is olvassuk, ha vitás helyzet áll elő lelkészek vagy gyülekezetek között, akkor a püspök és az esperesek a tanácsbírókkal együtt tisztességesen kivizsgálják, elbírálják, és helyreállítják a békességet, vagy szankciót alkalmaznak. Megtörténhetett, hogy akinek vaj volt a fején, nem okvetlenül akarta a fenyítéket elszenvedni, ezért nem

[38] 15. artikulus

utazott el a zsinatra, amivel nemcsak nem képviselte a nyáját, hanem az ügye elbírálását is hátráltatta. Az ilyen esetben a pásztorok vagy gyülekezetek közötti viszály fennmaradt. A zsinaton juthattak fontos hírekhez a prédikátorok, amelyek segíthették a munkájukat. Távol tartani bárkinek is magát nem volt evangéliumi hozzáállás (abban a korban sem). Az sem, ha a távolmaradás oka közöny vagy lustaság. Innen érthető az az erős hang, hogy a renitenseket állásvesztéssel büntetik. Az eredményes lelki munka fontos háttere, hogy a lelkészek a lehetséges módon lelki közösséget gyakoroljanak egymással. A zsinat ennek is az alkalma volt. Ekkor állhattak az egyházkerület lelkipásztorai együtt Isten elé, ekkor imádkozhattak közösségben, ekkor élhettek együtt az úrvacsorával is. Évente mindössze két alkalommal volt erre lehetőségük. A mulasztó személy nem nyerhette vissza az elszalasztott lelki lehetőséget, megnőtt a veszélye annak, hogy *„elszárad a lelke”,* aminek saját személyén kívül a gyülekezete látja kárát. Ma békés országban élve, nehezen tudjuk elképzelni, hogy milyen komoly munka volt megszervezni egy ilyen zsinatot. Az illetékes török hatóság a budai pasa vagy a pécsi bég hivatala volt, onnan kaphattak az utazáshoz szabadságlevelet a gyűlésre utazók, nem kevés pénzért. A mulasztásnak tehát komoly súlya volt.

Nagy baj, hogy az Ige szolgái közül némelyek iszákoskodtak, részegeskedtek, együtt kocsmáztak a köznéppel.[39] Mint már korábban olvashattuk, a Kánonok a pásztoroktól a gyülekezet hitének építését és gondozását, a szolgálatban hűséget kívánnak. A kocsma nem a lelkészi munka terepe. Főleg dologidőben, a gazdálkodók a földjükön munkálkodnak, a kocsmában a dologtalanok és a békétlenségre és irigységre leghajlamosabb emberek költik el kicsiny pénzüket, s ha a lelkész velük tart, akkor nem a szolgálatra készül, nem a betegeket látogatja, nem a gyászolókat vigasztalja. A kocsmázó lelkész nem törődik a bűnvallók, az úrvacsorára készülők gondozásával, etc. Ugyanakkor magatartásával bátorítja, szinte legitimálja a haszontalanságot. S akkor az alkoholfüggésbe zuhanásról[40] még nem is beszéltünk. Ellenben aláássa prédikációi hitelét, és az igehallgatók azon érzését, hogy az

[39] 14. artikulus

[40] Érdekesség, hogy éppen a 16. és 17. századi református zsinatok foglalkoztak az alkoholbetegség elleni fellépéssel. A lelkipásztorok leírásából ismerjük a *„vízszeműséget”*, a gyengeséget és elbutulást mint tünetet, illetve következményt. Az országgyűléseket megjárt papok borzadva látták, hogy a követek, még a zászlósurak is, hetekig nem láthatók józanon, miközben a törvényhozásban bölcs döntésekkel kellene az ország ügyeit rendezni. Nem rejtik véka alá, hogy a nemesek túlzott alkoholfogyasztása rossz példa az egyszerűbb nép számára, s nem csodálható, ha felmentésként veszik magukra azt. Lásd a 39. lábjegyzetet is.

üdvösségük gondozása jó kezekben van az általuk fizetett lelkipásztornál. A részegeskedő lelkészt az állásától megfosztással fenyegeti az artikulus. Más egyházkerületekből több zsinati végzés is fennmaradt, amelyek a részegeskedő, a parókián kocsmáztató papokat elcsapással bünteti.[41] A részeges, egyáltalán részeg ember méltatlan és szégyenletes helyzetekbe kerül. A mámor hatása alatt elveszíti *„istenképűségét"*.[42] Külön inti a 31. artikulus a lelkészt és a házasulandókat, hogy csak józan állapotban álljanak esketéshez és eskütételhez az úrasztalához!

A táncot és mulatozást is állásvesztéssel mondja ki szankcionálni a 30. cikkely. Ez ma már számunkra érthetetlen szigornak érezhető, de ennek tüzetes vizsgálata nem tárgya ennek az írásnak. Az eddigiekből láthatjuk, hogy a lelki vezetők önmagukat korlátok közé helyezték, akár komolyabb büntetést is kimondva a vétkezőkre. Mindezt azért tették, hogy a szabadságuk fennmaradjon az igehirdetésre és a lelkigondozásra, hiszen küldetésük a gyülekezet pásztorolására szól. A Hercegszöllősi Kánonok

41 Ilyen végzés maradt többek között az 1577. évi debreceni zsinatról XVIII. számmal, az 1646. évi szatmárnémeti zsinat LXXX. határozata. A sort folytathatnánk. Ezeket összegyűjtötte és ismertette Dr. Kárpáti Endre: *A magyarországi alkoholizmus elleni küzdelem múltjából*. Kiadja Medicina Könyvkiadó, Budapest 1979. 67–70.

42 1Mózes 1,27.

megszerkesztésének célja az *„isteni tisztelet jó rendben folyása”*.

A tét nagy volt. A török hódoltság kezdetén a hódítók az adókat alacsonyan szabták meg. Ennek a lakosság persze örült, különösen a *„kettős adóztatás”* terhei mellett. A magyar vezetők körében kezdetben volt is ijedtség, hogy a nép *„törökké lesz”*. 1565-től azonban a megszálló hatóságok évről évre magasabbra emelték az adóösszegeket, amelyet a lakosság részéről a jövedelem eltitkolása, a török részéről a behajtás brutálisabbá válása követett.[43] Ha volt is tehát, ez a fajta kísértés gyorsan elmúlt. Sőt, az idegen elnyomás keserves élményei az egyszerű emberekben fokozta a vágyat az Istenhez tartozásra. Ebben a legfontosabb támasz a lakosság nyelvén folyó istentisztelet és prédikáció, valamint a lelkészi törődés volt. A gyülekezetek igényelték az úrvacsorára felkészítést, a sákramentumról szóló tiszta evangéliumi tanítást, ha szükséges volt, egyénileg is.[44] A közösség életét cégéres bűnökkel fertőző bűnösök *„eklézsia követésre”*, vagyis a közösség nyilvános megkövetésére való kötelezését is igényelték.[45] A kor emberei üdvö-

[43] Kathona Géza: *Fejezetek a török hódoltsági reformáció történetéből.* Akadémiai Kiadó (Humanizmus és reformáció), Budapest 1974. 14–15.

[44] 38–42. cikkelyek

[45] 28. artikulus

zülni akartak, szent életet kívántak élni, valamint saját és közösségi érdekükként tekintettek az egyházfegyelemre, amelynek része volt az egymással haragban lévők kibékítése is. Szükségük volt a lelkipásztor szolgálatára a gyermekeik tanításához, a keresztség helyes kiszolgáltatásához, ahogyan a házasságok gondozásához is. Még az anyakönyvezés elrendelése is lelki célokat szolgált.

Ez a dolgozat a Kánonok mögött álló lelkiséget kívánta bemutatni. Az aláírókat a Krisztus és a népük iránti szeretet vezette, amelyet a 16. század szóhasználata és gondolkodása alapján fogalmaztak meg a szabálygyűjteményben. A ma lelkipásztora és keresztyén embere számára is hasznos a 46 artikulus tanulmányozása, és ezzel összefüggésben a reformátor lelkészek és gyülekezeteik helyzetének megértése.